

श्रीः
श्रीमते रामानुजाय नमः
श्रीमते निगमान्तमहादेशिकाय नमः
श्रीसीतालक्ष्मणभरतशत्रुघ्नहनुमत्समेत श्रीरामचन्द्र परब्रह्मणे नमः

श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीये आदिकाव्ये युद्धकाण्डे

॥ चतुश्चत्वारिंशः सर्गः ॥

This document has been prepared by

Sunder Kidāmbi

with the blessings of

श्री रङ्गरामानुज महादेशिकन्

His Holiness śrīmad āṇḍavan śrīraṅgam

श्रीः
श्रीमते रामानुजाय नमः
श्रीमते निगमान्तमहादेशिकाय नमः
श्रीसीतालक्ष्मणभरतशत्रुघ्नहनुमत्समेत श्रीरामचन्द्र परब्रह्मणे नमः

॥ चतुश्चत्वारिंशः सर्गः ॥

रात्रौ वानराणां रक्षसां च घोरं युद्धं अङ्गदेनेन्द्रजित्पराजयो
मायातोऽदृश्यमानेनेन्द्रजिता श्रीरामलक्ष्मणयोर्नागपाशैर्बन्धनम्

युध्यतामेव तेषां तु तदा वानररक्षसाम्।
रविरस्तं गतो रात्रिः प्रवृत्ता प्राणहारिणी ॥ 6.44.1 ॥

अन्योन्यं बद्धवैराणां घोराणां जयमिच्छताम्।
सम्प्रवृत्तं निशायुद्धं तदा वानररक्षसाम् ॥ 6.44.2 ॥

राक्षसोऽसीति हरयो वानरोऽसीति राक्षसाः।
अन्योन्यं समरे जघ्नुस्तस्मिंस्तमसि दारुणे ॥ 6.44.3 ॥

हत दारय चैहीति कथं विद्रवसीति च।
एवं सुतुमुलः शब्दस्तस्मिन् सैन्ये तु शुश्रुवे ॥ 6.44.4 ॥

कालाः काञ्चनसन्नाहास्तस्मिंस्तमसि राक्षसाः।
सम्प्रदृश्यन्त शैलेन्द्रा दीप्तौषधिवना इव ॥ 6.44.5 ॥

तस्मिंस्तमसि दुष्पारे राक्षसाः क्रोधमूर्च्छिताः।
परिपेतुर्महावेगा भक्षयन्तः प्लवङ्गमान् ॥ 6.44.6 ॥

ते हयान् काञ्चनापीडान् ध्वजांश्चाशीविषोपमान्।
आप्लुत्य दशनैस्तीक्ष्णैर्भीमकोपा व्यदारयन् ॥ 6.44.7 ॥

वानरा बलिनो युद्धेऽक्षोभयन् राक्षसी चमूम्।
कुञ्जरान् कुञ्जरारोहान् पताकाध्वजिनो रथान् ॥ 6.44.8 ॥

चकर्षुश्च ददंशुश्च दशनैः क्रोधमूर्च्छिताः।
लक्ष्मणश्चापि रामश्च शरैराशीविषोपमैः ॥ 6.44.9 ॥

दृश्यादृश्यानि रक्षांसि प्रवराणि निजघ्नतुः।
तुरङ्गखुरविध्वस्तं रथनेमिसमुत्थितम् ॥ 6.44.10 ॥

रुरोध कर्णनेत्राणि युध्यतां धरणीरजः।
वर्तमाने तथा घोरे सङ्ग्रामे लोमहर्षणे।
रुधिरौघा महाघोरा नद्यस्तत्र विसुस्रुवुः ॥ 6.44.11 ॥

ततो भेरीमृदङ्गानां पणवानां च निःस्वनः।
शङ्खनेमिस्वनोन्मिश्रः सम्बभूवाद्भुतोपमः ॥ 6.44.12 ॥

हतानां स्तनमानानां राक्षसानां च निःस्वनः।
शस्तानां वानराणां च सम्बभूवात्र दारुणः ॥ 6.44.13 ॥

हतैर्वानरमुख्यैश्च शक्तिशूलपरश्वधैः।
निहतैः पर्वताकारै राक्षसैः कामरूपिभिः ॥ 6.44.14 ॥

शस्त्रपुष्पोपहारा च तत्रासीद् युद्धमेदिनी।
दुर्ज्ञेया दुर्निवेशा च शोणितास्त्रावकर्ममा ॥ 6.44.15 ॥

सा बभूव निशा घोरा हरिराक्षसहारिणी।
कालरात्रीव भूतानां सर्वेषां दुरतिक्रमा ॥ 6.44.16 ॥

ततस्ते राक्षसास्तत्र तस्मिंस्तमसि दारुणे।
राममेवाभ्यवर्तन्त संहृष्टाः शरवृष्टिभिः ॥ 6.44.17 ॥

तेषामापततां शब्दः क्रुद्धानामपि गर्जताम्।
उद्धर्त इव सप्तानां समुद्राणामभूत् स्वनः ॥ 6.44.18 ॥

तेषां रामः शरैः षड्भिः षड् जघान निशाचरान्।
निमेषान्तरमात्रेण शरैरग्निशिखोपमैः ॥ 6.44.19 ॥

यज्ञशत्रुश्च दुर्धर्षो महापार्श्वमहोदरौ।
वज्रदंष्ट्रो महाकायस्तौ चोभौ शुकसारणौ ॥ 6.44.20 ॥

ते तु रामेण बाणौघैः सर्वमर्मसु ताडिताः।
युद्धादपसृतास्तत्र सावशेषायुषोऽभवन् ॥ 6.44.21 ॥

निमेषान्तरमात्रेण घोरैरग्निशिखोपमैः।
दिशश्चकार विमलाः प्रदिशश्च महारथः ॥ 6.44.22 ॥

ये त्वन्ये राक्षसा वीरा रामस्याभिमुखे स्थिताः।
तेऽपि नष्टाः समासाद्य पतङ्गा इव पावकम् ॥ 6.44.23 ॥

सुवर्णपुङ्खैर्विशिखैः सम्पतद्भिः समन्ततः।
बभूव रजनी चित्रा खद्योतैरिव शारदी ॥ 6.44.24 ॥

राक्षसानां च निनदैर्भेरीणां चैव निःस्वनैः।
सा बभूव निशा घोरा भूयो घोरतराभवत् ॥ 6.44.25 ॥

तेन शब्देन महता प्रवृद्धेन समन्ततः।
त्रिकूटः कन्दराकीर्णः प्रव्याहरदिवाचलः ॥ 6.44.26 ॥

गोलाङ्गूला महाकायास्तमसा तुल्यवर्चसः।
सम्परिष्वज्य बाहुभ्यां भक्षयन् रजनीचरान् ॥ 6.44.27 ॥

अङ्गदस्तु रणे शत्रून् निहन्तुं समुपस्थितः।
रावणिं निजघानाशु सारथिं च हयानपि ॥ 6.44.28 ॥

इन्द्रजित् तु रथं त्यक्त्वा हताश्वो हतसारथिः।
अङ्गदेन महाकायस्तत्रैवान्तरधीयत ॥ 6.44.29 ॥

तत् कर्म वालिपुत्रस्य सर्वे देवाः सहर्षिभिः।
तुष्टुवुः पूजनार्हस्य तौ चोभौ रामलक्ष्मणौ ॥ 6.44.30 ॥

प्रभावं सर्वभूतानि विदुरिन्द्रजितो युधि।
ततस्ते तं महात्मानं दृष्ट्वा तुष्टाः प्रधर्षितम् ॥ 6.44.31 ॥

ततः प्रहृष्टाः कपयः ससुग्रीवविभीषणाः।
साधुसाध्विति नेदुश्च दृष्ट्वा शत्रुं पराजितम् ॥ 6.44.32 ॥

इन्द्रजित् तु तदानेन निर्जितो भीमकर्मणा।
संयुगे वालिपुत्रेण क्रोधं चक्रे सुदारुणम् ॥ 6.44.33 ॥

सोऽन्तर्धानगतः पापो रावणी रणकर्षितः।
ब्रह्मदत्तवरो वीरो रावणिः क्रोधमूर्च्छितः ॥ 6.44.34 ॥

अदृश्यो निशितान् बाणान् मुमोचाशनिवर्चसः।
रामं च लक्ष्मणं चैव घोरैर्नागमयैः शरैः ॥ 6.44.35 ॥

बिभेद समरे क्रुद्धः सर्वगात्रेषु राक्षसः।
मायया संवृतस्तत्र मोहयन् राघवौ युधि ॥ 6.44.36 ॥

अदृश्यः सर्वभूतानां कूटयोधी निशाचरः।
बबन्ध शरबन्धेन भ्रातरौ रामलक्ष्मणौ ॥ 6.44.37 ॥

तौ तेन पुरुषव्याघ्रौ क्रुद्धेनाशीविषैः शरैः।
सहसाभिहतौ वीरौ तदा प्रेक्षन्त वानराः ॥ 6.44.38 ॥

प्रकाशरूपस्तु यदा न शक्त -
स्तौ बाधितुं राक्षसराजपुत्रः।

मायां प्रयोक्तुं समुपाजगाम

बबन्ध तौ राजसुतौ दुरात्मा ॥ 6.44.39 ॥

॥ इत्यार्षे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीये आदिकाव्ये युद्धकाण्डे चतुश्चत्वारिंशः सर्गः ॥